

סימן ג'

בעניין דירה סרוחה והמסתעף (דף ד.)

בסימן זה נבקש לעסוק בכשרות סוכה שעומדת בדרישות ההלכה מבחינת הרפנות והסכך, אך אינה ראויה למגורי אדם. הנה שנינו בגמרא (ה):

הייתה גבוהה מעשרים אמה, והוציין יורדין בתוך עשרים אמה, אם צלתם מרובה מחמתם כשרה ואם לאו פסולה. היתה גבוהה עשרה טפחים והוציין יורדין לתוך עשרה, סבר אביי למימר, אם חמתם מרובה מצלתם כשרה. אמר ליה רבא, הא דירה סרוחה היא ואין אדם דר בדירה סרוחה.

דהיינו, סוכה הגבוהה מעשרים אמה – ובשל כך פסולה, וישנם הוציין (ענפים) שיורדים לתוך עשרים אמה, אזי אם צילתן מרובה מחמתן הרי הם נחשבים סכך, ומחמתם חלל הסוכה נעשה נמוך מעשרים אמה והם מכשירים את הסוכה. אך אם חמתן של ההוציין מרובה מצילתן, הם אינם נחשבים סכך וממילא אף אם הם יורדים לתוך עשרים אמה אינם מועילים להכשיר את הסוכה. אביי מבקש ליישם עיקרון זה גם לגבי סוכה של עשרה טפחים שהוציין יורדים בתוכה מתחת לעשרה, שאם חמתן מרובה מצילתן הם לא ייחשבו סכך, ולכן אף שהם יורדים מתחת לעשרה טפחים הם לא ייפסלו את הסוכה. אולם רבא דוחה את דבריו בסברה, שכאשר ההוציין יורדים מתחת לעשרה טפחים הסוכה נעשית דירה סרוחה, ואין אדם דר בדירה סרוחה, וכך פוסקים כל רבותינו הראשונים.¹

1 כן כתבו בחידושיהם כאן רבנו חננאל, רבי אברהם מן ההר, הרא"ה, הריטב"א, המאירי, והאגודה, וכך פסקו הרי"ף (א: באלפס), הרמב"ם (סוכה פ"ה ה"ב), הרא"ש (פ"א סימן ג'), ספר העיטור (הלכות סוכה דף עט), הרוקח (סוכה, סימן רי"ט), הראב"ה (הלכות סוכה, סימן תר"א), רבנו ירוחם (נ"ח, ח"א, דף נד) ועוד רבים.

אופי הדין

נבקש לבחון את אופי הליקוי של "דירה סרוחה" לאור דברי הפני יהושע (ד: ד"ה בגמרא ושאינה), שהקשה קושיה חמורה וזה לשונו:

בגמרא ושאינה גבוה עשרה טפחים מנלן כו'. ויש לדקדק למה לי קרא סברא הוא, דאין אדם דר בדירה סרוחה דהא מהאי טעמא גופא פשיטא לן לעיל דאפילו בגבוה עשרה והוצין יורדין למטה מעשרה פסולה

הגמרא לקמן (ד:) דנה בשאלה מהו המקור לכך שגובה הסוכה צריך להיות עשרה טפחים, ומציעה כמה אפשרויות (עיין סימן ב'). והקשה על כך הפני יהושע, מדוע בכלל יש צורך במקור מפסוק לכך שסוכה מתחת לעשרה טפחים פסולה, הרי סוכה כזו תמיד תחשב כדירה סרוחה, וממילא היא פסולה מסברה שאין אדם דר בדירה סרוחה, ואין צורך ללמוד מפסוקים את מה שניתן ללמוד מסברה.²

אם נתבונן בדברי הפני יהושע נגלה כי הוא מניח בקושייתו שתי הנחות:

א. דין דירה סרוחה הוא דין לעיכובא.

ב. דין דירה סרוחה הוא דין דאורייתא.

כמובן שללא שתי ההנחות הללו גם יחד אין יסוד לקושיה, שהרי אם דין דירה סרוחה אינו מעכב, או אפילו אם הוא מעכב אך הוא רק מדרבנן, ברור שהוא לא

2 כאן יש להעיר שהפני יהושע הולך לשיטתו במקומות רבים, שמחזקת מאוד את מעמד הסברה, גם כחלופה ללימוד מפסוקים.

דוגמה אחת לכך היא טענתו בתחילת פרק כיצד מברכין (ברכות לה.), שאם ברכות הנהנין נלמדות מסברה, שאסור לאדם ליהנות מהעולם הזה בלי ברכה, הרי שחיובן הוא מדאורייתא, וממילא קשה מדוע אומרים שספק ברכות להקל (פני יהושע ברכות לה. ד"ה בגמרא (האחרון), עיין שם ובקונטרס אחרון, ועיין עוד שם יב. ד"ה בתוספות (הראשון)). דוגמה נוספת לעיקרון זה בדברי הפני יהושע מצויה בפרק השולח (גיטין מא: ד"ה תוספות (הראשון)), שם מחדש הפני יהושע שעבד כנעני חייב במצוות פרו ורבו (בניגוד לדעת התוספות שם), משום שעל אף שכל חיובו של עבד כנעני במצוות נלמד בגזרה שווה מאישה, ואישה הרי פטורה מפרו ורבו, יש לחייבו בפרו ורבו מכוח סברה. הסברה היא שהוא איש, ודרכו של איש לכבוש. והוא מוסיף עוד ואומר שלא אומרים גזרה שווה במקום שהיא מנוגדת לסברה. ועיין עוד בדבריו בכתובות (כב. ד"ה בתוספות בד"ה מניין), ויש עוד להוסיף ואכמ"ל.

יכול להיות חלופה למקורות הדין של סוכה שאינה גבוהה עשרה טפחים, שכן במשנה מבואר שזהו דין לעיכובא, וממקורות הדין עולה שזהו דין דאורייתא. בדברים שלקמן נבקש לבחון את שתי ההנחות הללו, ומתוך כך להרחיב ביסוד דין דירה סרוחה.

שיטת הרמב"ם

הנה כתב הרמב"ם (פ"ה ה"ב):

סיכך בדבר שאין גדוליו מן הארץ או במחובר לארץ או בדבר שמקבל טומאה פסולה. אבל אם עבר וסיכך בדבר הנובל ונושר או בדבר שריחו רע כשרה, שלא אמרו אין מסככין באלו אלא כדי שלא יניח הסוכה ויצא, וצריך להיזהר שלא יהיו הוציין ועלין של סכך יורדין לתוך עשרה טפחים כדי שלא יצר לו בישיבתו.

מלשון הרמב"ם, שהביא את דין דירה סרוחה ("שלא יצר לו בישיבתו") בלשון "וצריך להיזהר", משמע שדין זה אינו לעיכובא אלא רק לכתחילה. זאת בדומה לדין שהביא הרמב"ם קודם לכן, שאם סיכך בדבר הנובל ונושר או בדבר שריחו רע – שגם שם בדיעבד הסוכה כשרה, אף שלכתחילה אין מסככין בזה. וכן כתב להדיא רבנו מנוח (שם) בדעת הרמב"ם, וזה לשונו:

אמר המפרש, דעת הרב שאם הוציין יורדין לתוך עשרה... לא מיפסלא בהכי בדיעבד, דטעמא היא משום שלא ייצר לו בישיבתו, ולכתחלה הוא דלא הא דיעבד שפיר דמי.

וכן כתבו בדעת הרמב"ם עוד מרבותינו הראשונים, וכן רבים מן האחרונים.³

3 כן כתב רבי אברהם מן החר (ד' ד"ה בתוך) בדעת הרמב"ם, וכן כתב המאירי (ד"ה היתה) בשם גדולי המחברים (וכוונתו לרמב"ם), וכן כתב הריטב"א (שם ד"ה האי) בשם מקצת החכמים, ואפשר שכוונתו לרמב"ם. ומן האחרונים, כך למד בדעתו המשנה ברורה (סימן תרל"ג, שער הציון ס"ק כה), וכך כתבו על אתר הדברי ירמיהו, וכתר המלך ועוד.

כאן המקום להעיר, שבספר ישועות מלכו להגאון מקוטנא (על הרמב"ם כאן) חידש שהרמב"ם עוסק דווקא בסוכה גדולה שיש בה שיעור של שבעה על שבעה פנוי ללא הוציין, ובזה הוא מתיר בדיעבד לשבת בסוכה זו (גם תחת ההוציין), אך אם כולה הוציין פסולה גם בדיעבד (ובכך יישב את העולה מפשט הגמרא, שדירה סרוחה פסולה אפילו

לשיטה זו כמובן שאין כל יסוד לקושיית הפני יהושע, שהרי הנחתו הראשונה הייתה שדין דירה סרוחה הוא לעיכובא, ומדברי הרמב"ם מבואר שדין זה אינו לעיכובא, ולכן ברור מדוע דין זה לא היה יכול לשמש מקור לפסול סוכה שגבוהה למטה מעשרה טפחים.

יתרה מזאת, הערוך לנר (ה' ד"ה בגמרא ואין אדם) מקשה מנא ליה לרמב"ם שדירה סרוחה אינה פסולה בדיעבד, הרי פשטות הגמרא שהיא פסולה בדיעבד, כמו שאר הדינים הנזכרים שם בסוגיה.⁴ ומיישב הערוך לנר, שאף הרמב"ם בלימודו התקשה בקושיית הפני יהושע הנ"ל, כלומר מדוע הגמרא לקמן מבקשת מקור לפסול סוכה שאינה גבוהה עשרה טפחים ולא לומדת זאת מסברת דירה סרוחה, שהוזכרה קודם לכן. ומכוח זאת הסיק הרמב"ם שבהכרח דין דירה סרוחה אינו יכול לשמש מקור, מפני שפסול זה הוא רק לכתחילה, וכמו שנתבאר.⁵

בדיעבד, כדלקמן). אך מלבד שרוב המפרשים לא הבינו כך, הרי שגם משמעות לשון הרמב"ם אינה מורה כן.

עוד נבקש להעיר, שהגרי"ד סולובייצ'יק בשיעוריו כאן הקשה מדוע לגבי מיעוט בשיעור שבעה על שבעה ברוחב הסוכה פוסק הרמב"ם שהדבר מעכב, ואילו לגבי מיעוט בשיעור עשרה טפחים הוא פוסק שאינו מעכב, והרי שני הפסולים הם מחמת ליקוי בצורת הישיבה. ולפי דברינו לעיל בסימן א' קושייתו מתורצת, עיין שם.

4 גם רבנו מנוח כתב שכך משמע בסוגיה, וכאמור בהערה הקודמת כך הבין גם הישועות מלכו, וזו סיעתא לקושיית הערוך לנר.

5 לענ"ד נראה שלא זהו מקורו של הרמב"ם, אלא הסוגיה בדף יב, שם שנינו: "אמר רב יהודה הני שושי ושווצרי מסככין בהו. אבבי אמר בשושי מסככין, בשווצרי לא מסככין, מאי טעמא, כיון דסרי ריחייהו שביק להו ונפיק". קמן מפורש שאבבי הוא זה שאוסר לסכך בדבר שריחו רע, שמא יצא מן הסוכה מחמת הריח הרע. ואכן שם הסכימו כמה מרבתינו הראשונים (רא"ש פ"א סימן כ"ה, רבי אברהם מן ההר, המאירי ועוד) שזהו דין לכתחילה בלבד, אף שבדין הוצין הם חולקים על הרמב"ם. אלא שהרמב"ם לא היה ניחא לו לחלק ביניהם, ואכמ"ל

ונראה שהרמב"ם הבין את משמעות המושג "דירה סרוחה" כפשוטו, דהיינו שהפסול הוא כעין הפסול של סוכה שריחה רע, וכשם שאם סיכך בדבר שריחו רע הסוכה כשרה בדיעבד, כך גם בדירה סרוחה. ועוד אפשר להוסיף ולבאר לפי זה, שאבבי סבר להכשיר בהוצין יורדין למטה מעשרה, והשיב לו רבא שזו דירה סרוחה, היינו לשיטתך שאתה פוסל סוכה המסוככת בדבר שריחו רע, והסוכה נעשית לא נוחה לאדם, עליך לפסול גם סוכה שהוצין יורדים לתוכה שהיא כעין דירה סרוחה, וממילא יוצא שרמת הדין בשני המקרים שווה, וזהו ביאור נכון.

שיטת רוב הראשונים

אך בניגוד לדעת הרמב"ם, פשטות הסוגיה מורה כי לדעת רבא דירה סרוחה פסולה גם בדיעבד, שהרי אביי סבר לומר שהסוכה כשרה, ורבא חלק עליו, ואם כן נראה שרבא סבר שהיא אינה כשרה, כלומר פסולה (שהרי ההיפך מ"כשרה" הוא "פסולה" ולא "כשרה בדיעבד"). ואכן, לדעת רבים מן הראשונים סוכה שהיא דירה סרוחה פסולה גם בדיעבד,⁶ וכן פסקו גם הטור והשו"ע (סימן תרל"ג סעיף ט'). ולדרכם לא ניתן לתרץ את קושיית הפני יהושע מכוח דחיית הנחתו הראשונה, והדרא קושיה לדוכתא.

עם זאת, עדיין ניתן לבאר שלדעתם יש לדחות את הנחתו השנייה של הפני יהושע, לגבי רמת הדין, ולומר שאמנם דירה סרוחה פסולה אפילו בדיעבד, אולם רמת הפסול היא רק מדרבנן. ואכן כך כותב השפת אמת.⁷ וממילא לדרכו מובן מדוע מבקשת הגמרא למצוא מקור אחר לכך שסוכה שאינה גבוהה עשרה טפחים פסולה מדאורייתא, גם לדעת החולקים על הרמב"ם.

אך לענ"ד קשה לקבל את דברי השפת אמת, מפני שהראשונים שחלקו על הרמב"ם וסברו שדירה סרוחה פסולה גם בדיעבד, השתמשו במושג של "דירה סרוחה" בסוגיה נוספת – סוגיית גודל הסוכה, ומדבריהם שם ניתן להוכיח שלשיטתם זהו דין דאורייתא, ונבאר דברינו:

6 כך כתבו רבנו חננאל, הריטב"א, המאירי ועוד ראשונים על אתר, וכן פסקו הראבי"ה (הלכות סוכה, סימן תר"א) רבנו ירוחם (נ"ח, ח"א, דף נ"ד) ועוד.

7 ד"ה שם בגמ'. וזה לשונו שם: "ובלאו הכי יש ליישב נמי, דדירה סרוחה פסול אף דיעבד רק מדרבנן, ולקמן מדאורייתא פסלינן".

הנה נחלקו בית שמאי ובית הלל לגבי גודל הסוכה, לדעת בית הלל די בסוכה המחזקת ראשו ורובו, ולדעת בית שמאי הסוכה צריכה להחזיק גם את שולחננו.⁸ ומבארת הגמרא (ג. שנהלקו בתרתי – בסוכה קטנה (שמחזקת רק ראשו ורובו) ובסוכה גדולה (שמחזקת גם את שולחננו אלא שהניח אותו בתוך הבית). בגמרא מבואר שבסוכה קטנה הלכה כבית שמאי, ולגבי סוכה גדולה נחלקו רבותינו הראשונים. הריטב"א (ג. ד"ה אבל) והר"ן (יג. באלפס ד"ה גמ') מבארים בדעת הפוסקים בסוכה גדולה כבית הלל, שיש לחלק בין הנידונים. וסברתם, שטעם הפסול בסוכה גדולה הוא גזרה דרבנן, שמא יימשך אחר שולחננו, ובזה פוסקים כבית הלל, ואילו בסוכה קטנה הטעם שהלכה כבית שמאי אינו משום גזרה שמא יימשך, אלא מפני שסוכה קטנה כזו נחשבת דירה סרוחה.⁹ קמן מפורש כמעט להדיא שדין דירה סרוחה אינו גזרה דרבנן אלא דין דאורייתא, ודלא כשפת אמת, וכן כתב מרן החזון איש.¹⁰

יוצא אם כן שישנה מחלוקת כפולה בין הרמב"ם לרבתינו הראשונים בדין דירה סרוחה. ראשית, לגבי חומרת הדין, לדעת הרמב"ם דין זה הוא רק לכתחילה ואינו מעכב בדיעבד, ולדעת שאר הראשונים זהו דין מעכב. שנית, לגבי רמת הדין, לדעת הרמב"ם זהו דין דרבנן ולדעת שאר הראשונים מסתבר שזהו דין דאורייתא.

מקרה פרטי או עיקרון כללי

אולם נראה כי מלבד שתי מחלוקות אלו, קיימת ביניהם גם מחלוקת שלישית בדין דירה סרוחה, וכפי שנבאר מיד.

8 עיין לעיל סימן א', בעניין שבעה על שבעה, שם התבאר נושא זה בהרחבה.

9 זה לשון הר"ן (יג. באלפס ד"ה גמ'): "דתרי טעמי דפליגי נינהו, ובסוכה גדולה הא אתפרש טעמיה דב"ש בגמ' דמשום הכי אמרינן לא יצא שמא ימשך אחר שולחננו ובסוכה קטנה לאו מהאי טעמא פסלי אלא משום דסבירא להו דירת קבע בעינן... דאי לא דירה סרוחה היא". ובלשון דומה מאוד כתב גם בחידושי הריטב"א (ג. ד"ה אבל).

10 חזון איש או"ח סימן ק"י, אות ב', בדעת הרא"ש. כאמור לעיל גם הריטב"א והר"ן הם מן הראשונים שחולקים על הרמב"ם בסוגיית דירה סרוחה, וסוברים שפסול זה קיים גם בדיעבד.

חקק בה להשלימה

הנה שנינו בגמרא (ד):

היתה פחותה מעשרה טפחים וחקק בה כדי להשלימה לעשרה, אם יש משפת חקק ולכותל שלשה טפחים פסולה, פחות משלשה טפחים כשרה.

דהיינו, במקרה שמחיצות הסוכה נמוכות מעשרה טפחים, קובעת הגמרא שאפשר להכשיר את הסוכה על ידי חקיקה בקרקע בשיעור שחסר במחיצות, ובתנאי ששפת החקק תהיה במרחק של עד שלושה טפחים מהדופן.

אולם, בגמרא לא נאמר דבר לגבי שטחו של החקק. רש"י שם (ד"ה כדי) מבאר:

כדי להשלימה לעשרה - כנגד הגומא, ובאותה גומא הכשר סוכה באורך ורוחב.

כלומר, רש"י מחדש ששטח החקק צריך להיות לפחות בגודל הכשר סוכה, כלומר שבעה על שבעה, וכן כתבו ראשונים נוספים על אתר.¹¹ ויש להתבונן מניין זאת להם, אחר שבפשט הגמרא אין לזה רמז.

והנה כתב הריטב"א בחידושי (ד"ה היתה) בשם רבו, שגודל החקק הוא בהכרח שבעה על שבעה, שאם לא כן הרי זו דירה סרוחה, ולשיטתו (וכן לשיטת רוב הראשונים) דירה סרוחה פסולה אף בדיעבד.¹²

11 כן כתבו הרא"ה, המאירי, הריטב"א, רבי אברהם מן ההר ועוד ראשונים, וכן פסק הטור (סימן תרל"ג).

12 ועיין בחידושי רבי אברהם מן ההר כאן, שכתב נימוק אחר להכריח שגודל החקק הוא שבעה על שבעה, מכוח סוגיית "חוקקים להשלים" המובאת בעירובין (יא:) וביומא (יא:), ואכמ"ל.

עוד נוסף, כי הנה נחלקו רבותינו הראשונים ההולכים בדרכו של רש"י ומחייבים שהחקק עצמו יהיה לפחות בגודל של שבעה על שבעה, האם ניתן לשבת גם במקום שלא נחקק (שהרי מבואר בגמרא שניתן לחקוק עד שלושה טפחים מהדופן, ואם כן יוצא שיתכן שיש רווח בין קצה החקק ובין הדופן) – המאירי (כאן) מתיר בפשיטות, ואילו הטור (סימן תרל"ג) אוסר בזה, ויש להתבונן במה נחלקו.

ייתכן לומר, ששורש המחלוקת הוא שלדעת המאירי דירה סרוחה זהו דין בחפצא של הסוכה – הסוכה לא תהיה סרוחה, ולכן די בכך שיש "שיעור סוכה" שאינו סרוח, ותו לא אכפת לן היכן בסוכה יישב האדם. לעומת זאת לדעת הטור דין דירה סרוחה הוא

אולם הרמב"ם כותב (פ"ד הט"ו):

היתה פחותה מעשרה וחקק בה להשלימה לעשרה, אם יש משפת חקק ולכותל שלשה טפחים פסולה, פחות מיכן כשרה שכל פחות משלשה הרי הוא כדבוק כמו שבארנו בהלכות שבת.

הנה הרמב"ם לא התייחס כלל לשטח החקק ולא הציב זאת כתנאי להכשר, ואם כן מבואר שלדעתו כל שיש פחות משלשה טפחים משפת החקק עד למחיצות, הסוכה כשרה. אם כן, בסוכה קטנה, ששטחה שבעה על שבעה, די בכך שיעשה את החקק בשיעור טפח ומשהו בלבד באמצע הסוכה, ואזי בהשלמת פחות משלושה טפחים לכל צד, הסוכה תהיה כשרה. וכן למד בדעתו המהרי"ק בחידושו שם.¹³

ויש להתבונן במה נחלקו. ונראה ששורש המחלוקת נעוץ בשאלה אם דין דירה סרוחה הוא מקרה פרטי או עיקרון. דהיינו, לפי רבותינו הראשונים דין דירה סרוחה אינו רק מקרה פרטי, אלא עיקרון המתייחס לכל סוכה שהאדם אינו יכול לשבת בה בצורה סבירה, ודינה של סוכה כזו הוא שהיא דירה סרוחה וממילא פסולה. זאת, גם אם מבחינה פורמלית היא עומדת בכל התנאים והגדרים שנאמרו ביחס למבנה הסוכה. לכן אחזו רבותינו הראשונים, ורש"י בראשם, שבמקרה שהוצג לעיל, שהחקק עצמו הוא בשיעור טפח ומשהו, ואליו מצטרפים פחות משלושה טפחים מכל צד על ידי הלבוד, כך שנוצרת סוכה שמבחינה פורמלית היא בגדול הראוי ובגובה הראוי, בכל זאת היא פסולה. הטעם לכך הוא מדין דירה סרוחה הקובע כי סוכה שהאדם אינו יכול לשבת בה בצורה סבירה אינה סוכה. ולכן לדעתם בהכרח מדובר בסוגיה על מקרה אחר, שהחקק עצמו הוא בשיעור של שבעה טפחים על שבעה טפחים, כדי שהאדם יוכל לשבת בתוכו בצורה סבירה.

לעומת זאת לפי הרמב"ם דין דירה סרוחה הוא מקרה ייחודי של הוצין היורדים מהסכך, פוגעים בראשו של האדם ומפריעים לו לשבת בה. לדעתו אין להפוך מקרה

דין בגברא, שאסור שהאדם יישב במקום סרוח, שבו התקרה נמוכה מעשרה טפחים, ולכן לשיטתו אין לשבת מחוץ לחקק, אף אם בחקק עצמו יש שיעור סוכה כשרה.

13 ועיין עוד במגיד משנה וברבנו מנוח שם, שאמנם הביאו את התנאי שגודל החקק צריך להיות לפחות שבעה על שבעה, אך מדויק בדבריהם שהם הבינו שאין זו דעת הרמב"ם, אלא הכרעתם היא כדעת רוב הראשונים, וגם הוא כדברינו.

זה לעיקרון גורף, שכל סוכה שאינה ראויה לישיבה סבירה נחשבת דירה סרוחה, ובפרט כאשר היא עומדת בדרישות הפורמליות לסוכה.¹⁴

תמצית הדברים עד עתה: ישנן שלוש מחלוקות בין הרמב"ם לשאר רבותינו הראשונים בדין דירה סרוחה: האחת, שלפי הרמב"ם זהו רק דין לכתחילה, ואילו לדעת רוב הראשונים דין זה הוא גם בדיעבד. השנייה, שלפי הרמב"ם זהו דין דרבנן, ולדעת רוב הראשונים מסתבר לומר שזהו דין דאורייתא. והשלישית, שלדעת הרמב"ם זהו מקרה ייחודי, ולדעת רוב הראשונים זהו עיקרון שבעזרתו ניתן להסביר גם סוגיות נוספות.

בעל הבית ובעל העלייה

עד כה עסקנו בסוגיות הקשורות לדיני הסוכה – שטח סוגיית שטח הסוכה וסוגיית חקק. אך כדי לחזק יסוד זה נבקש דווקא להביא ממרחק לחמנו, מסוגיה הדנה בדיני שכנים. והנה כך שנינו בפרק השותפין (כבא בתרא ו:):

הנהו בי תרי דהוו דיירי, חד הוה דייר עילאי וחד הוה דייר תתאי.
 איתבר תתאי, אמר ליה תתאי לעילאי תא ונבנייה, אמר ליה אנא שפיר
 קא דאירנא... אמר רב חמא בדין קא מעכב.

הגמרא עוסקת במקרה של בית ועלייה השייכים לשני בני אדם, והעלייה שקעה לתוך הבית. לאור זאת מבקש בעל הבית מבעל העלייה לסתור את כל המבנה כדי לבנותו מחדש. הגמרא קובעת שבעל העלייה רשאי לסרב מפני שכעת מגוריו הם טובים, והוא לא חייב לוותר, אפילו באופן זמני, על דירתו לטובת נוחותו של בעל הבית.

אולם מיד לאחר מכן מסייגת הגמרא את הדין ואומרת:

והני מילי דלא מטו כשורי למטה מעשרה, אבל מטו כשורי למטה
 מעשרה מצי אמר ליה למטה מי' רשותא דידי הוא ולא משעבד לך.

כלומר, זכותו של בעל העלייה לסרב מוגבלת רק למקרה שרצפתו עדיין לא הגיעה לגובה של עשרה טפחים מן הקרקע, אך אם רצפת בעל העלייה ירדה עד למטה

14 יש מקום לדון לפי דעת הרמב"ם מהי הייחודיות של הוצין וסכך שריחו רע, הגורמת לכך שדווקא בהם גזרו חז"ל, ולא במקומות אחרים כגון חקק, ואכמ"ל.

מעשרה טפחים מן הקרקע יכול בעל הבית לחייב את בעל העלייה להתפנות כדי לסתור ולבנות הכול מחדש, מפני שבעל העלייה בעצם 'פולש' לתוך רשותו.

והנה בדברי רבותינו הראשונים נאמרו כמה שיטות בקביעת שיעור התשלום של בעל העלייה במקרה שהוא אכן מוגדר 'פולש', ולאורם נאמרו כמה ביאורים בסיבת החיוב.¹⁵ אולם לא נתבאר בדבריהם מדוע השיעור לכך הוא דווקא בעשרה טפחים, וכבר תמהו בזה גדולי ראשי הישיבות של הדור הקודם.¹⁶ ומצינו בזה דבר חידוש לרבנו היד רמ"ה במקום אחר (ב"ב סו.) שכתב בזה הלשון:

דאפילו גבי סוכה דסגיא ליה במשך שבעה טפחים, לא סגיא ליה בגובה בפחות מעשרה, דדירה סרוחה היא... והוא הדין נמי בממונא כדאמרינן בפרק קמא במעשה דהנהו בתרי דהוו דיירי חד עילאי וחד תתאי, לא שאנו דלא מטו כשורי למטה מעשרה, אבל מטו כשורי למטה מעשרה מצי אמר ליה רשותא דתתאה היא ולא משתעבדנא לה.

חזינן מדבריו שמקור הדין להגדרת בעל העלייה כפולש כאשר הוא נכנס לתוך עשרה טפחים הוא דין דירה סרוחה, הנאמר במסכת סוכה. והנה, גם אם נאמר שדין דירה סרוחה בסוכה הוא דין דאורייתא, ואף פוסל את הסוכה בדיעבד, עדיין לא מובן כיצד ניתן ללמוד ממנו לתחום אחר לחלוטין של דיני שכנים.

אלא מכאן מוכח שהיד רמ"ה אחז שדין דירה סרוחה מלמד עיקרון כללי, שמגורים מתחת לעשרה טפחים נחשבים כאינם ראויים. ולכן גם לגבי 'פלישת' בעל העלייה

15 לגבי שיעור התשלום עיין בחידושי הרמב"ן (שם ז. ד"ה אבל) שהביא שלוש שיטות בזה. שיטה ראשונה – בעל העלייה מחויב לשלם את כל הוצאות הבניין משלו, שיטה שנייה – בעל העלייה מחויב להתחלק בשווה בהוצאה עם בעל הבית, ושיטה שלישית – בעל העלייה מחויב רק להתפנות זמנית מביתו (ללא קבלת פיצוי), אך תשלום הבנייה מוטל כולו על בעל הבית. ועיין עוד בחידושי הרשב"א ובעליות דרבנו יונה שם.

לגבי סיבת החיוב עיין בדברי מרן החזון איש (ב"ב, סימן ד', אות ז) שביאר שלפי השיטה שבעל העלייה חייב לבנות הכל משלו, חיובו הוא מדין מזיק, ולפי השיטה שבעל העלייה רק חייב להתפנות חיובו הוא משום משתמש בממון חברו שלא ברשות.

16 כך הקשה בשיעור ר' דוד פוברסקי (שם, אות רכ"ז), וראה גם בשיעורי רבי נחום (שם, אות קמ"ז) ובשיעורי רבי שמואל (שם) שעמדו בזה, ואכמ"ל.

כשדירתו ירדה למטה מעשרה טפחים, הרי זה כאילו הוא הפך את מגורי בעל הבית לבלתי ראויים, וממילא הוא חייב להתפנות ולאפשר את בניית כל הבית מחדש.¹⁷ אם כנים דברינו, הרי שדברי היד רמ"ה עולים בקנה אחד עם דברי רוב רבותינו הראשונים שחלקו על הרמב"ם וראו בדין דירה סרוחה לא רק דין דאורייתא ולעיקובא, אלא גם עיקרון כללי ולא רק מקרה פרטי.

יישוב קושיית הפני יהושע

כאמור לעיל, לשיטת הראשונים הסוברים שישנו עיקרון הנלמד מסברה שסוכה שאינה ראוי למגורי אדם פסולה מדאורייתא, קמה וגם ניצבה קושיית הפני יהושע: מדוע צריך ללמוד מפסוק שסוכה שאינה גבוהה עשרה טפחים פסולה, הרי ניתן ללמוד זאת מדין דירה סרוחה.¹⁸

וליישב הדברים נבקש לעיין בסוגיה נוספת – סוגיית נוי סוכה. הנה שנינו לקמן (ע):

אתמר, נוי סוכה אין ממעטין בסוכה.

וביאר רש"י שם:

אין ממעטין - קרמין הפרוסין למעלה לנוי אין ממעטין בגובה מעשרים להכשירה, דלאו מין סככה נינהו, דאי סכך הוה - הוה מיפסלה משום מקבל טומאה. ולא לפוסלה משום פחותה מעשרה.

17 ואפשר שמכוח דברי היד רמ"ה הללו ניתן לבאר גם את דברי העליות דרבנו יונה שם (ז. ד"ה וה"מ): "דאע"ג דנחת ליה עילאי מתוך אוירא דתתאי, בית לעליה שעבודי משועבד כל זמן שנשאר שם שיעור דירה דהיינו י' טפחים". ולכאורה יש לעיין מניין לרבנו יונה ששיעור דירה הוא עשרה טפחים, אלא מסתבר שהמקור הוא דין דירה סרוחה, וכדעת היד רמ"ה (וכן כתב הרב המהדיר שם, אלא שלא ציין איה מקור דבריו, ולדברינו המקור הוא בדברי היד רמ"ה). ועיין עוד בפסקי הרי"ד שם, ואכמ"ל.

18 הנה כתב רבנו יהונתן מלוניל (א: באלפס): "האי דירה סרוחה היא, שהרי אין יכול לעמוד בתוכה אפילו מיושב לפי שהוצין יורדין ופוצעין את מוחו ונוקרין את עיניו". לפי דברים אלו כתב הרב אלישיב (הערות הגרי"ש על מסכת סוכה, ד:): ליישב את קושיית הפנייה, שרק במקרה שההוצין פוצעים את מוחו ומנקרים את עיניו הסוכה פסולה מדין דירה סרוחה, אך אם הסוכה נמוכה מעשרה טפחים אך אין בה הוצין שפוצעים מוחו היא אינה דירה סרוחה, ולכן במקרה כזה יש צורך בפסוק ללמד שבכל זאת הסוכה פסולה, משום שאין בה עשרה טפחים.

דהיינו, רש"י סובר שישנה משמעות כפולה לדין שנויי הסוכה אינם ממעטים, אחת לחומרא ואחת לקולא. המשמעות לחומרא היא שבסוכה הגבוהה מעשרים אמה, על אף שהנוי נמצא בתוך עשרים אמה – עדיין הסוכה פסולה, מפני שהנוי אינו נחשב חלק מן הסכך ("לאו מין סככה נינהו"), ולכן הסכך עצמו נמצא כולו מעל עשרים אמה, ופסול. המשמעות לקולא היא בסוכה הגבוהה עשרה טפחים בלבד, ואז על אף שהנוי יורד לתוך עשרה – עדיין הסוכה כשרה. לגבי הדין השני, רש"י אינו כותב בפירושו מהו הטעם לכך שהסוכה כשרה, אך נראה שכוונתו לומר שהסוכה כשרה מאותו הטעם שבדין הראשון – כלומר שהנוי אינו נחשב חלק מן הסכך, ולכן זו סוכה שסככה גבוהה מעשרה טפחים, והיא כשרה.

על כך מקשים רבותינו הראשונים, שהרי בסוכה הגבוהה עשרה, אף אם נאמר שהנוי אינו נחשב חלק מן הסכך, סוף כל סוף הנוי מצד עצמו ממעט את גובה הסוכה בפועל, ואם כן יש מקום לפסול את הסוכה מדין דירה סרוחה.¹⁹ וליישב הדבר כתבו התוספות (ד"ה נוי):

לא דמי להוציא יורדין לתוך י' דפסלינן לעיל משום דירה סרוחה
דשאני הכא דלנוי עשוין.

דהיינו, התוספות טוענים שיש מקום לחלק בין שני הנידונים, אך לא ביארו לנו מהו שורש החילוק.

19 הנה לפי שיטת הרמב"ם, שדירה סרוחה גופא אינה פסולה בדיעבד, אפשר כמובן ליישב שאמנם הנוי ממעט וזו אכן דירה סרוחה, ולמרות זאת הסוכה עדיין כשרה בדיעבד (וכך כתב רבנו מנוח, סוכה פ"ה, הי"ח, בדעת הרמב"ם). ועיין בערוך לנר (י: ד"ה בד"ה נוי) שאף טוען שמכוח קושיית הראשונים הזו ישנה ראייה נוספת לשיטת הרמב"ם, שדירה סרוחה אינה פסולה בדיעבד.

דרך נוספת ליישב את קושיית הראשונים היא לחלוק על הנחתו של רש"י, ולומר שהדין של "נוי אינו ממעט" נאמר רק לגבי מיעוט של סוכה הגבוהה עשרים אמה, ולא לגבי מיעוט של סוכה הגבוהה עשרה טפחים (משום שבסוכה הגבוהה עשרה טפחים נוי אכן ממעט ופסול אף שאינו נחשב סכך, מדין דירה סרוחה), וכן עולה מדברי רבי אברהם מן ההר כאן. ברם נראה שרוב הראשונים בסוגיין (התוספות, הרא"ש הן בתוספותיו כאן והן בהלכותיו פ"א סימן י"ז, הריטב"א, הרי"ד בפסקיו ועוד) לא אחזו בשתי דרכים אלו, אלא גם נקטו שדירה סרוחה פסולה בדיעבד, וגם נקטו שנוי אינו ממעט וכשר לכתחילה אף בסוכה של עשרה טפחים, כפי שכתב רש"י, ולשיטתם צריך ביאור מהו החילוק בין הנידונים.

הנה גם הרשב"א בתשובה (ח"א, סימן נ"ו) נשאל בכך, והשיב בזו הלשון:

כל שהוא לנוי אינו סרחון, וכל שהוא סרחון אינו נוי. ואם בעל הסוכה קץ בהן, מי הזקיקו לעטרה בכך. ואינו דומה להוציא היורדין ממילא למטה מעשרה דאנן סהדי דנפשו קצה בהן.

כלומר, הרשב"א קובע כי נוי לעולם אינו נכלל בגדר סרחון, ולהיפך – סרחון לעולם אינו לנוי. והנראה בביאור דבריו, שיסוד דין דירה סרוחה הוא סובייקטיבי – דירה שבעיני אותו אדם היא מאוסה ובזויה, היא פסולה. ולכן במקום שמעשיו של האדם מוכיחים להדיא שלא רק שהוא אינו מואס באותו דבר, אלא אדרבה חפץ בו – והראיה לכך שהוא הניח חפץ זה בסוכתו על אף שאינו מחויב בכך, רק מפני שלדעתו חפץ זה מעטר ומיפה את הסוכה, אזי אף שאותו נוי נמצא מתחת לעשרה טפחים, ובפועל (אובייקטיבית) הוא כן מיצר את צעדיו של אדם, בכל זאת הוא לא הופך את הסוכה להיות דירה סרוחה, והיא כשרה לכתחילה.²⁰

לדרך זו ניתן אולי ליישב את קושיית הפני יהושע גם לפי השיטות שדין דירה סרוחה הוא דין לעיכובא, מדאורייתא ומהווה עיקרון גורף: דין דירה סרוחה נאמר

20 נבחר את החידוש שבדברי הרשב"א: אליבא דהרמב"ם בוודאי שהמושג "סרוחה" הוא מלשון ריח רע וכדומה, ולכן בהחלט מסתבר שלדעתו הגדר הוא סובייקטיבי – כלומר עלינו לבחון האם האדם אכן סובל מהריח שבסוכה או האם ההוציא אכן מפריעים לו לשבת בה.

אולם לדעת הראשונים החולקים על הרמב"ם וסוברים שדירה סרוחה היינו עיקרון כללי, מסתבר היה לומר שהגדר של "דירה סרוחה" הוא גדר אובייקטיבי של סוכה שאינה ראויה למגורי אדם. ולכן בסוכה שגבוהה עשרה אף שהנוי הוא זה שיווד לתוך עשרה – הואיל ואין כאן בפועל חלל פנוי של עשרה טפחים, הסוכה תהיה פסולה מדין דירה סרוחה (וכך משמע מדברי רבי אברהם מן ההר כאן, וכמו שכתבנו לעיל). [במאמר מוסגר נוסף שלפי זה ייתכן שמשמעות "דירה סרוחה" איננה כלל מדין סרחון וריח רע, אלא "דירה נמוכה" (על פי הפסוק "תסרח על אחורי המשכן" (שמות כ"ו, יב), וכפי שעולה מדברי היד רמ"ה לעיל].

הרשב"א מחדש, שגם אם נאמר שפסול דירה סרוחה הוא עיקרון כללי, עדיין אפשר לומר שישודו הוא סובייקטיבי ותלוי בהרגשתו האישית של כל אחד ואחד, ולכן הוא טוען שאם אדם רוצה מבחירתו החופשית לצמצם את מקומו בסוכה על מנת לקטטה – אין בכך פסול של דירה סרוחה. נמצא שלדעת הרשב"א "דירה סרוחה" היינו מלשון ריח רע וכדומה, כדעת הרמב"ם, ולכן גם לשיטתו הגדר הוא סובייקטיבי, אך עדיין זהו דין דאורייתא לעיכובא ועיקרון כללי (ולא רק דין דרבנן/לכתחילה/מקרה מקומי).

רק במקום שיש אומדנא שלא נוח לאדם בכך, והצורך בלימוד מפסוק הוא שגם במקרה שנוח לאדם, והוא חפץ בסוכה נמוכה וקטנה, בכל זאת אם הסכך או הדפנות אינן בגובה עשרה טפחים, הסוכה פסולה.²¹

סיכום

בסימן זה עסקנו בדין דירה סרוחה, לאור קושיית הפני יהושע מדוע צריך בכלל מקור לכך שסוכה מתחת לעשרה טפחים פסולה, הרי בלאו הכי היא פסולה מדין דירה סרוחה. הצגנו את שיטת הרמב"ם, שלשיטתו דין דירה סרוחה אינו מעכב בדיעבד, והעלינו אפשרות שגם לדעת החולקים עליו הפסול בדיעבד יהיה רק מדרבנן. לאחר מכן הוכחנו, מתוך עיון בסוגיית סוכה קטנה ובסוגיית חקק, שהחולקים על הרמב"ם חולקים עליו למעשה בשלוש נקודות: א. רמת הדין (דאורייתא ולא דרבנן). ב. חומרת הדין (בדיעבד ולא רק לכתחילה). ג. אופי הדין (עיקרון גורף ולא רק מקרה ספציפי). הוכחנו זאת גם באמצעות סוגיה מדיני שכנים. לבסוף ביקשנו לומר כי גם לשיטתם הפסול הוא רק סובייקטיבי, ולכן יש מקום ללימוד מפסוק כדי להוסיף גם פסול אובייקטיבי בסוכה שאינה גבוהה עשרה טפחים.

21 ועיין בפני יהושע שם (ד: ד"ה ועוד), שבתירוץ השני שהזכיר את סוגיית הנוי כדרך ליישב את קושייתו, ואפשר שזכינו לכוון לדבריו. ועיין גם בשיעורי הגרי"ד (י: ד"ה ברם) שכתב מכוח סוגיה זו היפך דברינו, דהיינו שגדר דירה סרוחה הוא גדר אובייקטיבי, ודווקא לכן הנוי אינו ממעט, כי על אף שסובייקטיבית הוא מפריע לאדם, הרי אובייקטיבית הוא בטל לסכך ונחשב בגובה הסכך, ולכן אינו בגדר "דירה סרוחה". ולעני"ד מדברי הרשב"א בתשובה משמע יותר כדברינו, והמעין יבחר.